

Urbani vrtovi u Zagrebu – ulaganja i izloženost, inicijative i perspektive

Ozren Biti

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, Hrvatska
e-mail: ozren@ief.hr

Marina Blagaić Bergman

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, Hrvatska
e-mail: marina@ief.hr

SAŽETAK U prilogu se analizira fenomen urbanog vrtlarenja u Zagrebu, pri čemu se posebna pozornost posvećuje dvama različitim tipovima vrtova – „divljim“ vrtovima nastalima na skvotiranome gradskom zemljištu pojedinačnim inicijativama odozdo i zajedničarskim vrtovima, osmišljenima najčešće od udruga civilnog društva, no čija je institucionaliziranost u konačnici učinak politika odozgo. Kako prvospomenuti vrtovi na različitim lokacijama u Zagrebu postoje već nekoliko desetljeća, a potonji su nastali tek početkom 2013. godine ili su još u nastajanju, pri istraživanju je korišteno nekoliko metoda. Uz etnografski teren u naselju Jarun, obavljen kroz boravke u vrtovima, proučavanje njihova izgleda i bilježenje što se u njima događa te intervjuiranje kazivača, te uz prikupljanje dodatnih informacija pretragom arhivskih materijala, intenzivno je praćena i recentna medijska artikulacija ovog fenomena, i to konzultiranjem televizijskih emisija, novinskih članaka te napisa po internetskim portalima zainteresiranima za ekološku problematiku.

S obzirom da je urbano vrtlarenje kao predmet istraživanja na raskrižju različitih humanističkih i društvenih disciplina poput etnologije svakodnevice, urbane sociologije, kulturne geografije i sl., ovaj se prilog teorijski naslanja na raznorodne doprinose, no ujedno i nastoji ponuditi novu okosnicu za promišljanje teme koja u posljednje vrijeme sve više pobuđuje pažnju znanstvene zajednice, ali i šire javnosti. Otuda naglasak na specifičnim aspektima ulaganja u urbane vrtove, ali i na isto tako važnoj izloženosti vrtova - pogledima, provalama, urbanističkim planovima koji ih kane dokinuti - koji su dakako jedno drugim prožeti te povezani s inicijativama vrtlarskih i ostalih zainteresiranih zajednica, kao i s perspektivama samih vrtova.

Ključne riječi: urbani vrtovi, zajedničarski vrtovi, etnologija svakodnevice, urbana antropologija, javni prostor, Zagreb.

1. Uvodno o urbanom vrtlarstvu

Kao osoba koja se potkraj sedamdesetih godina 20. stoljeća iz starog dijela Zagreba preselila u Travno, gdje je, kako sama piše, stanovala u „kućici s vrtićem“ u podnožju Mamutice¹, Dunja Rihtman-Auguštin promišljajući identitet novih naselja i prepoznajući s tim identitetom povezane fenomene kao *alternativnu urbanizaciju*, spominje postojanje divljih vrtova, odnosno povrtnjaka u tom novozagrebačkom naselju. Ujedno i nudi dijagnozu zašto i kako ti vrtovi ondje nastaju.

„To što su planeri zaboravili da je dio Novog Zagreba izgrađen na najplodnijem dijelu savske ravnice otkrili su stanovnici novih naselja. Spustivši se s vrtoglavih visina nebodera, građani su se vratili zemlji, tj. zapuštenom zemljištu, koje je urbanistički plan namijenio tko zna čemu. Počeli su prekapati male parcele, tek dvije, tri lijehe i zasadili ih povrćem“ (Rihtman-Auguštin, 1988.:99).

Alternativno oblikovanje prostora u novim naseljima, u vidu prisvajanja i korištenja zemljišta, nešto što je svojedobno konotiralo nered, primitivizam i nekulturu, danas je, zahvaljujući pionirskom teorijsko-istraživačkom angažmanu Rihtman-Auguštin, za etnologiju prepoznatljiv vid kulture kao načina života određene grupe ljudi. Takvo poimanje kulture podcrtava da je upravo presjecište grada i svakodnevice plauzibilno polazište za domaću etnologiju i antropologiju kako bi se profilirala teorijsko-istraživačka platforma s razlikovnim obilježjima u odnosu na u nas afirmiraniju urbanu sociologiju² (usp. Gulin Zrnić, 2006.).

U sličnom smislu urbane vrtove tretira i poljski antropolog Roh Sulima, posvećujući im uvodnu raspravu svoje knjige *Antropologija svakodnevice*, inače sačinjene od njegovih tekstova-izvještaja iz stvarnosti jedne varšavske gradske četvrti nakon 1989. godine.

„Gradski povrtnjaci, tzv. placevi, predstavljaju izrazitu supkulturu koja danas ne može izmaći pažnji antropologa koji se bavi pitanjima ‘svakodnevica’, ‘očiglednosti’; moglo bi se reći: ‘antropologijom banalnosti’“ (Sulima, 2000.:13).

Sparivanje pojma grada s pojmom svakodnevica tvori zahvalan konceptualni okvir pomoću kojega i etnologija i antropologija mogu uspješno pridonijeti suvremenim istraživačkim nastojanjima urbanih studija, koji su nastali u 1990-ima integrirajući

¹ Riječima Rihtman-Auguštin: „Golemu, zapravo čudovišnu zgradu u Travnom, u kojoj stanuje nekoliko tisuća ljudi, kao za osvetu njeni su stanari nazvali Mamuticom“ (1988.:99).

² Ognjen Čaldarović je iz sociološkog rakursa naznačio važnost nekih aspekata svakodnevno-ga života za suvremeno društvo i urbanizaciju (1987.:236-238), no koncept svakodnevica u sociološkim proučavanjima grada nema toliko značajnu ulogu kao što ga ima u etnologiji i antropologiji.

društveno-humanističke, tehničke i ine struke, a očito je primjenjivo i za proučavanje teme vrtova.

Tako Valentina Gulin Zrnić u svojoj studiji o značenjima grada i urbanim lokalizacijama u Novom Zagrebu „skupine vrtova“ (i tamošnja bočališta i klupe) naziva „vinjetama Novog Zagreba“, nalazeći da korištenje javnih otvorenih prostora naselja, odnosno prisvajanje dijelova tih prostora te razvijanje društvenih praksi na njima – obrade vrtova (boćanja, kartanja) – tvori društvenu živost novozagrebačkoga urbanog krajolika (Gulin Zrnić, 2009.:126-132). Istodobno, urbano vrtlarenje predstavlja za kulturnoantropološka istraživanja zanimljiv oblik svakodnevnog življenja te oblik aktivnog odnosa prema prostoru i gradu općenito (Gulin Zrnić, 2012.:20).

Iz pozicije „moralne geografkinje“, Renatu Jambrešić Kirin, koja pogled upućuje prema betonom, čelikom i staklom ugroženim vrtovima bliskoga Središća, zanima sudbina tih vitalnih „zelenih otisaka“ u zakucima kvarta, „kultiviranih tragova pripitomljenih urbanih džepova“. Iza autoričina empatičnog odnosa prema po mnogočemu specifičnom „vrtinom“ prostoru i njegovim vrijednostima te njezina uviđanja „tuge središćanskih vrtova“ krije se i povjerenje u potencijal članova kvartovske zajednice da budu aktivnim sudionicima vlastite urbanističke budućnosti (Jambrešić Kirin, 2012.:25).

Sudeći po spomenutom doprinosu domaće akademske zajednice³, ali i pomodnom medijskom i političkom interesu za tu temu, povijest urbanog vrtlarenja u (Novom) Zagrebu uglavnom se pozitivno valorizira, i to kako bi se istaknula važnost njegove opstojnosti i budućeg razvitka za šire i uže kvartovske prostore, njihove obitavao-

³ I domaća se sociologija, konkretno urbana sociologija, dosad tek sporadično doticala urbanih vrtova. Mara Stojan i Ognjen Čaldarović, primjerice, u radu koji se bavi planiranjem i upotrebom prostora u naseljima Trnsko-Trokut, dio svojih zapažanja posvetili su urbanim vrtovima kao specifičnim zelenim javnim površinama koje su stanari prisvojili te od njih imaju brojne koristi. Intervjuiranjem lokalnog stanovništva autori su utvrdili kako „vrtlari“ smatraju da uređujući vrtove ne čine uslugu samo sebi, nego i gradu, čiji nemar dovodi do zapuštenosti tih prostora koji počinju nalikovati na smetlišta (2006.:835-837). U drugom konkretnijem sociološkom tematiziranju tog fenomena, Marina Butorac i Dražen Šimleša urbane vrtove izdvajaju među drugim gradskim zelenim zonama – „zelenim srcima gradova“ – kao prostore koji imaju značajnu ekonomsku i socijalno-terapeutsku ulogu, ali i kao one iza kojih stoji ideja o boravku u prirodi u urbanom okruženju, nalazeći ih onda važnima i zbog ekološke održivosti grada. Autori također naglašavaju da razvitak urbanih vrtova iziskuje uzajaman angažman i suradnju građana i gradske uprave (2007.:1090-1091). Ognjen Čaldarović i Jana Šarinić (2010.) u svom članku, iako se ne referiraju izravno na vrtove, na općenitoj razini polemiziraju o socijalnoj važnosti prirode u urbanom kontekstu, a što je nesumnjivo iskoristiva platforma i za eventualna buduća, profiliranija sociološka promišljanja urbanih vrtova. Urbane vrtove može se na podlozi Čaldarovićeva sociološkog doprinosa također analizirati i kao javne prostore čija je osnovna dimenzija – javnost (koja podrazumijeva i otvorenost, dostupnost te vidljivost, ozbiljno nagrižena (usp. Čaldarović, 2011.:124, 132-133).

Moguće je, dakako, zamisliti i sociologiju vrtova i vrtlarenja kao samosvojnu disciplinu, izvan okvira urbane sociologije, premda postoje stanoviti problemi s njezinim legitimiranjem, koncipiranjem i metodološkim osmišljavanjem (usp. Hondagneu-Sotelo 2010.).

ce i korisnike. Sadašnjost, ali i budućnost vrtlarenja i vrtova u Zagrebu intenzivno zaokuplja i pažnju novoformiranih udruga ekološkog usmjerenja, koje se slijedom proklamirane politike javne participacije i zagovaranja održivog razvoja zalažu za projekt zajedničarskih vrtova⁴.

Gledano i šire od hrvatskih razmjera, vrtlarenje karakteristično za gradski prostor, a i urbana poljoprivreda općenito, već se tridesetak godina nameću kao izazovan predmet proučavanja u društvenim i humanističkim znanostima. Pritom je urbano vrtlarenje definirano na najrazličitije načine, što često osim o epistemološkim polazištima ovisi i o tipu prostora na kojem se ono odvija te o djelatnostima koje obuhvaća. Pod urbanom poljoprivredom označava se pak najčešće gospodarsku djelatnost proizvodnje hrane na području grada te proizvodnju hrane za potrebe domaćinstva u vlastitim vrtovima, na vlastitim balkonima ili na javnim površinama (Castillo, 2003.:339). To se dvoje, dakle, može, ali i ne mora značenjski poklopiti jer se u urbanim vrtovima katkad sadi cvijeće i različito nejestivo bilje, a ne isključivo povrće.

U ovom se radu bavimo urbanim vrtlarenjem, i to ponajprije onim koje se odvija na javnim (gradskim) površinama koje su ilegalno zaposjednute (*skvotirane*), ali se također dotičemo i vrtlarenja na onim gradskim površinama koje je gradska uprava namijenila poljoprivrednim aktivnostima pod egidom zajedničarskih vrtova. Pritom polazimo od ideje da je danas analitički intrigantno fenomen urbanog vrtlarenja promotriti i onkraj zavodljivih bipolarnih pojmovnih parova kao što su urbano – ruralno, slobodno vrijeme – rad ili priroda – kultura. To ne znači pri teorijskom profiliranju teme usredotočiti se samo na vrtove te time zapostaviti cjelinu grada, nego znači uvažiti da su dvadesetak godina nakon „[z]apisa iz Travna“ Dunje Rihtman-Auguštin (1988.:96-106) vrtovi u Travnom, a i ostali toga tipa, uronjeni u urbano-prostorno-političko, ali istovremeno i u svakodnevno-očigledno-banalno.

2. Urbani vrtovi na Jarunu kao etnografski teren

U proljeće 2012. godine posjetili smo urbane vrtove na Jarunu, na koje nam je igrom slučaja skrenuta pozornost, da bismo ih zatim u razdoblju od nekoliko mjeseci obišli u više navrata.⁵ Dolazeći u vrtove predvidjeli smo da naše opetovano kretanje na istom prostoru, po stazama među parcelama, ali i zainteresirano promatranje zemlje, stvari i ljudi, neće proći neopaženo od onih posjednika vrtova koji u to vrijeme budu boravili ondje te da ćemo doći u priliku i razgovarati s pojedincima koji se već dulje vrijeme predano i ozbiljno bave urbanim vrtlarenjem.

Pokazalo se, međutim, da nije nimalo jednostavno savladati komunikacijsku barijeru uzrokovanu činjenicom da su „strane“ osobe kročile u za njih tuđ i nepoznat prostor,

⁴ Engleski je termin *community gardens*. O terminološkoj problematici bit će riječi u nastavku teksta.

⁵ Upoznavanje prostora vrtova ne uključuje samo doživljaj njegove vizualne komponente, nego i drugih poput akustičke, mirisne, taktilne i djelatno-pokretne. Više o tim komponentama vidjeti u Sulima (2000.:18-19).

narušavajući u njemu samodostatnost zajednice ljudi koji se međusobno poznaju. Poteškoće u zadobivanju povjerenja za razgovor i izvjesna tajnovitost na koju smo tijekom istraživanja nailazili objašnjivi su također i spornim vlasništvom nad zemljom⁶ koja je pojedincima poslužila za oblikovanje njima važnih životnih prostora.

Istražujući urbane vrtove na Jarunu trima različitim metodama: bilježeći stvari, dakle savladavajući ih prvenstveno korakom i pogledom poput „antropologa šetača“; zatim, bilježeći misli, dakle razgovarajući s posjednicima tih vrtova te prikupljajući njihova kazivanja; i na koncu, pretraživanjem arhivskog materijala u potrazi za urbanističkim planovima koji se odnose na tu lokaciju od 1970-ih naovamo, na neki smo način svjesno dopustili interferenciju podataka i dojmova.

Riječ je o vrtovima nastalima neformalnom inicijativom stanara iz obližnjih zgrada, konkretnije njihovim zauzimanjem i prisvajanjem, a potom i parceliranjem neiskorištenoga i zapuštenoga gradskog zemljišta, radnjama i praksama započetima neposredno prije Univerzijade 1987. godine, a nastavljenima u 1990-ima. Skvotiranje za vrt prikladnih površina može se tumačiti kao primjer samovolje.⁷ Naime, za skvotiranje je karakteristično neobaziranje na pravni status i društveno-planski određenu namjenu prostora koji se zauzima. Skvotiranjem se, dakle, unutar aktualnog sustava uspostavlja ilegalno, gerilsko stanje, premda je ono istodobno i svojevrsno prakticiranje direktne demokracije (Toš, 2012.:21).

Ovi su skvotirani vrtovi smješteni u naselju Jarun, koje je današnji izgled gotovo u cijelosti poprimilo uslijed urbanističkih intervencija u zapadni dio grada, poduzetih povodom ugošćivanja spomenutoga sportskog, ali i važnoga turističkog događaja. Tim su intervencijama još 1970-ih i početkom 1980-ih prethodile provedbe dubinskih intervju sa stanovnicima na tom području, izrade socioloških studija te urbanističkih planova. Sve je to bilo dio, u ono vrijeme aktualne, samoupravne strategije i politike osmišljavanja, odnosno izgradnje naselja. Nezaustavljivo širenje grada suočavalo je žitelje na njegovim rubovima s neizvjesnošću kvalitete njihova daljnje života. Jedna od standardnijih artikulacija te neizvjesnosti bila je raširena bojazan da će beton i asfalt ugroziti zelene površine.

⁶ Zanimljivo je da spram prolaznika i eventualnih novih korisnika ovih javnih površina, vrtlari koji su u posjedu parcela izražavaju vlasnički način razmišljanja pa će, primjerice, jedan od njih reći kako zna da je prostor u gradskom vlasništvu i da kao takav mora biti dostupan svima te da mu to ne smeta, ali će ipak naglasiti da to vrijedi do njegove ograde, jer misli da dalje nemaju što tražiti budući da to nije park (Biti i Blagaić, 2012.:10). Novi korisnici pak u posjed vrtnih parcela dolaze jedino ako im netko usmenim putem prepusti pravo na njihovo korištenje, što također implicira svojevrsno vlasništvo.

⁷ Promišljeno i organizirano zauzimanje gradskoga zemljišta (bilo samovoljom ili uz suradnju s upravom grada) odvija se u okviru pokreta urbanoga vrtlarstva. Isti bi valjalo podvesti pod kategoriju urbanih socijalnih pokreta, osobito ako se oni shvate kao da su rukovođeni idejom osnivanja tzv. alternativnog grada, a što bi podrazumijevalo težnju za uspostavljanjem grada kao upotrebne vrijednosti, kao komunikacijske mreže te kao političkog entiteta – mreže decentraliziranih, lokaliziranih političkih cjelina kulturalno i etički samodovoljnih zajednica (Čaldarović, 1987.:149).

Tako se u sociološkoj studiji iz 1976. godine čiji je naručitelj Urbanistički zavod Grada Zagreba, u sklopu izvještaja o sastanku u Mjesnoj zajednici „Duro Šimunić“, na kojem se imao raspraviti urbanistički plan glede naselja Gredice-Staglišće, Jarun i Vrbani, može zateći zabilježena i ovakva izjava jednoga od diskutanata:

„Ja živim u susjednom, novom naselju Knežiji, no stalno dolazim ovamo gdje žive roditelji moje supruge. Dolazim jer ono je novo naselje džungla betona, bez međuljudskih dobrih komunikacija. Ovdje se odvija život u humanim prostorima, malim vrtovima, brajdama. Nemojte da se desi kao na Kalinovici-Knežiji, koja je također bila naselje individualnih kuća. Ljudi su vezani za takav, prirodan način života, naročito stari ljudi. Kad njih odvojite od njihovih vrtova, zemlje, onog što su stvorili oni umiru [...]“ (Urbanistički zavod Grada Zagreba, 1976.:40-41).

S druge strane, „Analiza prostornog razvoja Zagreba do 1980. godine. Srednjoročni plan uređenja prostora grada Zagreba za razdoblje 1981-85.“ barata ocjenom kako bespravnim individualnim naseljima na rubovima grada nedostaje osnovni komunalno-higijenski standard, odnosno sociološkom prosudbom kako „[s]upstandardna bespravna izgradnja vrši pritisak u želji da se legalizira i dobije osnovne elemente urbane opremljenosti“ (Urbanistički zavod Grada Zagreba, 1979.:315). Tekstovi koji tumače, odnosno planiraju sanaciju, stanje, probleme i mogućnosti rubnih i perifernih gradskih naselja uglavnom ne propuštaju spomenuti i važnost očuvanja postojeće poljoprivredne djelatnosti na tim područjima u vidu vođenja računa o kvalitetnoj zemlji i obradivim parcelama. Na osnovi usporedbe arhivskoga materijala i prikupljene etnografske građe očito je da se vrtlarenje, ne samo pukim stjecajem okolnosti nego i uslijed periodičkih sučeljavanja politike odozgo i politika odozdo, ipak održalo.

Vrtovi kojima se u ovom radu bavimo nalaze se u blizini jezera Jarun, uz poprilično frekventnu, jezeru najbližu prometnicu, no ipak su drvećem i žbunjem zaklonjeni te smješteni na nešto nižoj razini od same ceste. Vrtovi su s jedne strane potokom odvojeni od stambenih zgrada, a prostiru se do nekoć gradilištu pripadajućih baraka, danas ilegalno nastanjenih ljudima koje sami vrtlari etnički različito kategoriziraju – kao Rome, Rumunje ili Bosance. S druge se strane jarunski vrtovi nalaze neposredno uz pogon elektrane koji opskrbljuje strujom zapadni dio grada. Čak su neke od parcela položene uz žičanu ogradu pogona, a nad jednim dijelom vrtova prolazi dalekovodna žica.

Što se tiče same obradive zemlje, a i cjelokupnoga prostora vrtova, riječ je o parceliranom zemljištu, a između parcela su staze kojima vrtlari prolaze do svojih posjeda, zaštićenih najčešće improviziranim, od otpadnog materijala sklepanim ogradama i vratima na kojima stoji lokot. Pumpe za vodu nalaze se na raskrižjima staza, a kupljene su zajedničkim sredstvima te ih svi podjednako upotrebljavaju.⁸

⁸ Ponuđen opis jarunskih vrtova dobrim dijelom dočarava kako izgledaju i neki drugi urbani vrtovi na različitim lokacijama zapadnog dijela Zagreba (Vrbani, Špansko, Prečko), ali i šire.

Kod naših su kazivača motivi za bavljenje vrtlarstvom različiti – od ekonomske isplativosti (izrazita prevlast prostora zasadenog povrćem), preko skrbi za zdravlje (kojemu bi boravak na otvorenom i u pokretu imao goditi) do ispunjavanja potreba za druženjem (potencijal formiranja manjih grupa ili čak zajednice vrtlara) pa sve do kvalitetnog provođenja slobodnog vremena.

„Nije mi niko reko da se tu može. Meni je palo na pamet, pa vidim, ako nas neko stjera, stjera. Ako se ostane, ostane. Eto, ostali smo, koliko, 26 godina. Cilj nije bio da korist neku imamo, nego, eto, da izađemo, onda susjedi, družimo se tu, pa i roštilj nekad spečemo“ (Biti i Blagaić, 2012.:2).

3. Odnosi ulaganja i izloženosti na primjeru jarunskih vrtova

Uzimajući u obzir postojeće radove o urbanim vrtovima – od studija slučajeva do teorijskih pristupa fenomenu, s naglaskom na ovo potonje, ali prije svega uvažavajući distinktivna obilježja izdvojenog mikro-lokaliteta koji smo istraživanjem obuhvatili, kao i specifičnost kulturno-povijesnog konteksta nastanka jarunskih vrtova – odlučili smo se fokusirati na odnose *ulaganja* i *izloženosti* kod tih vrtova.

Pod ulaganjima mislimo na ulaganja samih vrtlara – u rasponu od njihova ulaganja vremena, fizičkoga rada i kreativnih kapaciteta u obrađivanje zemlje i uređivanje posjeda pa sve do neizbježnih, premda na najmanju moguću mjeru svedenih, financijskih ulaganja. Pojam izloženosti vrtova u našoj se analizi dotle odnosi na njihovu izloženost pogledima, provalama, ozračivanju od strane pogona gradske elektrane u neposrednom susjedstvu te potencijalnim urbanističkim zahvatima na široj i užoj lokaciji, a na koncu i na izloženost vremenskim nepogodama, karakterističnu za svaku poljoprivrednu djelatnost na otvorenom.

Od svega nabrojanog, u praksi je najteže rješiv problem za vrtlarsku zajednicu specifična izloženost nepredvidivim, a po vrtlare-skvotere potencijalno štetnim urbanističkim planovima.

„Uvijek se govori, uvijek prijetnja neka postoji. Joj, joj, kaže, nemojte saditi, sad će ovi doć, sravnit će. Netko baci bubu, tu međusobno, nemojte tu ulagat, međutim, evo, do dan danas nisu. A mogu oni, oni mogu doć, neće oni nas pitat. Oni ako dođu... oni bi bar trebali, recimo, bit toliko... da nam barem kažu, evo, za mjesec dana ćemo to radit, nemojte sadit ništa, poberite što imate i dobro“ (Biti i Blagaić, 2012.:4).

Intervjuirani vrtlari su, dakle, svjesni mogućnosti rušenja vrtova u bilo kojem trenutku kad to Uprava Grada odluči. Svojevrsan je strah od ovakve sudbine verbaliziran i u dokumentarnom televizijskom prilogu u kojem se uspostavljanje vrta u Mariboru na drugim osnovama⁹ navodi kao dobar primjer zaštićenosti jer se tamo „za razliku

⁹ U Sloveniji se organizirani podvig oformljivanja zajedničarskog vrta zbilo 2012. godine, za trajanja projekta Maribor – europska prijestolnica kulture, i to ponajviše zahvaljujući djelovanju udruge Urbane brazde.

od hrvatskih vrtova koji su niknuli spontano, nitko ne treba bojati da će ih netko srušiti“ (*Vrtlarica*, 2012.).

Medijski napisi o rušenju skvoterskih vrtova radi uređenja parka Travno izravno su apostrofirali ekonomski aspekt posjedovanja, odnosno neposjedovanja takvih vrtova.

„Trebali su nam javiti u jesen, prije nego što sam posadila krumpir. Na sjeme sam potrošila 120 kuna i prehranjivali bismo se njime cijelu godinu – priča Mara Kovačević (77), jedna od vlasnica vrtova, te dodaje kako su za krčenje saznali prije četrnaest dana, kada je kvart oblijepljen obavijestima grada. Gospođa Mara imala je cijelu godinu punu škrinju voća i povrća te je tako prehranjivala supruga i sebe“ (*Balija*, 2012.).

Dok su naši kazivači bili neskloni išta reći o tome sadi li tko iz susjednih vrtova povrće kako bi ga prodavao na tržnicama i tako ostvario neke dodatne prihode, a kamoli možda priznati da to i sami čine, nisu skrivali da uslijed značajnog povišenja cijena povrća u posljednjih nekoliko godina i sadnja povrća za vlastite, odnosno (šire) obiteljske potrebe uvelike potpomaže budžet.

„Ja cijelu zimu, ja sebi uzmem kelja, špinata, mahune, graška, ja si to blanširam u kipuću slanu vodu i zaledim u vrećice. Ak imate mesa, imate, ak nema, isto dobro. Skuhamo paradajza, meni je paradajzova juha super. Ja velim, pa ne mora biti mesa“ (*Biti i Blagaić*, 2012.:7).

Dakle ostati bez vrta za neke od njih sasvim sigurno predstavlja značajan financijski udarac, a opasnosti od gradnje kakve ceste ili parkirališta koji bi ugrozili njihove posjede posve su svjesni. Na tu se izloženost širih i ozbiljnijih razmjera onda na svakodnevnoj razini nadovezuje problem slabe zaštićenosti vrtova od provala i neželjenih upada, najčešće povezanih s otuđenjem uroda i uništavanjem gredica. Kretanje šetača i prolaznika po prostoru vrtova, na neki način posve legitimno s obzirom da nije riječ o privatnom vlasništvu, za vrtlarsku je zajednicu itekako nepoželjno, čak i onda kad je riječ samo o virkanju ili zurenju, a osobito kad vodi k težim prekoračenjima praga privatnosti prostora vrta. Vrtlari ne negiraju da krađa ima, čak i više no ranije, što objašnjavaju recesijom i socijalno-ekonomskim problemima hrvatskog društva.

„- Je li bilo slučajeva krađe povrća i provala?

Kad vidim nepoznatog čovjeka, ja ga pitam: ‘Šta radiš tu?’ Evo jučer je gospođa primijetila da je odnio neko paradajz. A dođu tu po vodu, dosta cigana se doselilo.

- Toga nije bilo prije dvadeset godina, recimo?

Nije bilo, ma kakvi. Još nije bilo ni ograđeno, u početku ograda nije bilo. Evo ova moja zelena ograda je sad narasla.

- Kako vi to objašnjavate?

Pa ne znam. Poštenje je moguće bilo veće neg sada. Je li kriza nosi svoje,

16 kn kila paradajza?! Nije prije bilo, neprimjetno. Ja se uvijek našalim pa kažem, ja posadim malo paradajza za sebe i za njih. Tako je i bilo, tak da mi nismo to ni gledali, ja nisam ni primjećivo“ (Biti i Blagaić, 2012.:3).

Kazivanja koja smo prikupili te iskustvo našega višekratnog obilaska i razgledavanja vrtova sugeriraju nam postojanje posebnoga tipa ulaganja koji je raširen među vrtlarima-skvoterima, a može se povezati s identičnošću njihove situacije bivanja u posjedu, ali ne i bivanja u vlasništvu vrta, situacije koja im uzrokuje mnoge brige i probleme. Pod specifičnim tipom ulaganja mislimo na praksu recikliranja otpadnog materijala i njegovoga korištenja za ograđivanje vrtova ili za izgradnju manjih ostava. Uvriježeno percipiranje izgleda ograda i ostava u kontekstu „estetike otpada“ s obzirom na uočeno u jarunskim vrtovima bili bismo skloni proširiti trima dodatnim principima vrtlarskog funkcioniranja – skladištenjem, odnosno načelom „sve dobro dođe“, kultom ručnog rada, odnosno „uradi sam“ načelom i popunjavanjem praznih mjesta stvarima, odnosno načelom „stvari traže mjesta“ (usp. Sulima, 2005.:34-37).

Premda postoje i druga tumačenja spomenutih principa i praksi, primjerice to da je „vrt gradnja malih razmjera pomoću materijala i sredstava stvorenih u okvirima velikih razmjera“ (Ibid., 2005.:31), kad se takva racionalizacija troškova poveže i s ostalim aspektima minimaliziranja financijskih ulaganja vrtlara, razložnim se čini u interpretaciji naglasiti posvemašnju neizvjesnost kratkoročne sudbine i dugoročnijeg opstanka vrtova.

Što se pak čestih navraćanja vrtlara u vrtove i njihovih nerijetkih duljih boravaka u njima tiče, ulaganje vremena u vrtove nije uvjetovano isključivo potrebom da se u njima radi – prekopava, sadi, zalijeva, ubire plodove – nego i potrebom da se prisvojeni prostor koliko je to god moguće drži pod vlastitom prismotrom. Redovita, po mogućnosti svakodnevna prisutnost vrtlara u vrtu ne otklanja u potpunosti opasnost od neželjenih kontaminacija i devastacija, ali sigurno barem donekle olakšava osjećaj nespokoja kojim takvo, ne u potpunosti realizirano posjedovanje i vlasništvo neminovno opterećuje.

Tome da su plodovi zemlje u gradskom prostoru općenito ugroženiji zato što su u pravilu usred prometnog pojasa, kod jarunskih vrtova valja pridodati i izloženost plodova mogućem zagađenju zbog blizine gradske elektrane. Iako kazivači s time povezan rizik različito procjenjuju, složni su oko toga da je tretiranje povrća pesticidima, koje sami nastoje izbjeći, a što se može pripisati njihovom ulaganju u edukaciju, kudikamo štetnije za zdravlje konzumenata tog povrća negoli je to njihova eventualna ozračenost uslijed utjecaja elektrane.

„A neko veli utječe. A di je nema. Kad neko veli, pa ono što na plac dođe, pa jel ti znaš di je. Kud god kreneš, izloženi smo. Kad neko veli ja to ne bi ni za ništa, ja velim, ja sad ne osjećam ništa, meni je ovo ukusno“ (Biti i Blagaić, 2012.:8).

Ulaganja vrtlara i izloženost vrtova, iako pripadaju različitim registrima, jedni druge određuju i predodređuju, a istodobno se među sobom i konfrontiraju. U svom vrtu,

izmješteni iz tvrde stvarnosti egzistencije u stambenom bloku, makar vrt doživljavali kao utočište, tj. mjesto odbacivanja briga i nevolja, vrtlari zapravo ne mogu uteći nespokoju izgnanstva i prelaznosti. Stvarnost svijeta vrtova sačinjena je, naime, od najrazličitijih ambivalentnosti pa se naposljetku vrtovi za vrtlare ispostavljaju kao scenariji sreće, ali i muka (usp. Sulima, 2005.:20). No ti su vrtovi neosporno važni prostori njihova bivanja. Utoliko je ulaganja i izloženost kod urbanih vrtova na Jarunu najbolje razumjeti kao međuovisne, a njihov odnos shvatiti kao svojevrsnu pokretačku snagu vrtlarske djelatnosti.

4. Institucionalizacija urbanih vrtova na području Zagreba

Uz otprije postojeće divlje vrtove, u Zagrebu su se odnedavno pojavili i urbani vrtovi drugog tipa. Vrtovi legalno zasnovani na gradskim parcelama, bilo inicijativama *odozdo* ili *odozgo*, nazivani su dosad društvenim, zajedničkim ili javnim vrtovima. S obzirom da se u najvećem broju slučajeva radi o preuzetom pojmu *community gardens*, no i s obzirom na značajke toga tipa vrtova, ima smisla imenovati ih terminom *zajedničarski* vrtovi. Time se ističe važnost koncepta zajednice koji, kako god tu zajednicu shvatili¹⁰, stoji u srži projektiranja i osmišljavanja ovih vrtova, ali se nepri- stajanjem da to budu, primjerice, „vrtovi zajednice“ izbjegava ambicije za lokalnim snaženjem ljudskih veza i solidarnosti idealistički projicirati na stvarno funkcionira- nje tih vrtova i (su)života u njima.

Uostalom, premda pojam *community gardens*, ma kako ga preveli, u određenoj mjeri konotira harmoniju i kooperaciju te oslikava vrtove kao javne prostore, o tim se prostorima/mjestima utemeljeno može raspravljati i kao o prostorima sukoblja- vanja, analizirati tko ima kontrolu nad njima, kako se oni koriste i kako se shvaćaju (Basom, 2006.:27-28).

Na to da nomenklatura u slučaju vrtova nipošto nije nevinna i bezazlena, nego je, kao uostalom i sam jezik, sidrište političkih strategija¹¹, upućuje diskrepancija između namjere gradonačelnika Zagreba Milana Bandića da osnuje „gradske vrtove“ i reak- cije predstavnika građanskih udruga, koji zagovaraju druge, po njima primjerenije nazive za (doduše ne posve) isti projekt.

„Jedna od karakteristika zajedničkih vrtova jest da bi oni trebali biti zajed- nički projekt građana i Grada, projekt nastao ‘odozdo’, a podržan od tijela gradskih vlasti. (...) ‘Gradski’ vrtovi, kako ih gradonačelnik naziva, trebali bi

¹⁰ „Zajednica“ je sama po sebi prijeporna kategorija. U slučaju vrtova pod njom se može misliti na postojeći entitet koji se putem vrtlarenja može promijeniti i popraviti ili pak na isku- stvo koje se može generirati, odnosno stvoriti kroz vrtlarske prakse. Otuda i pojam „osjećaj zajednice“, koji je opet nezahvalno empirijski ustanovljavati (Basom, 2006.:33-34).

¹¹ O tome kako se prostori i mjesta diskurzivno izgrađuju te kako se posljedično jedan dio kulturne geografije pri raščlambi pojmovnog para prostor/mjesto intenzivno zaokuplja moći i jezikom vidjeti Hubbard (2008.:76-78).

već u nazivu biti označeni primjerenijim terminom – zajednički vrtovi, vrtovi zajednice. Vrlo je nejasna gradonačelnikova izjava po kojoj je Grad zamišljen kao subjekt koji će regulirati ‘pravila igre’: od uvjeta korištenja, kriterija dodjele parcela za obrađivanje, potpisivanja ugovora, upućivanja javnoga poziva, definiranja potrebne infrastrukture i izvođača radova na pripremi tla do veličine dodijeljenih parcela“ (P.N., 2012.).

Evidentno je da je neslaganje glede naziva samo dio cjelokupne borbe oko različitih koncepcija vrtova.¹² U Zagrebu su u prvoj polovici 2013. godine otvoreni pozivi za tri zajedničkarska vrta.¹³ Vrtovi se dodjeljuju besplatno na dvije godine korištenja, opremljeni su popratnim sadržajima kao što su sanduci za spremanje alata, komposter, kante za otpad i spremnici za vodu te su ograđeni. Premda je u predstavljenom konceptu zajedničarskih vrtova naglašeno kako svi građani imaju jednako pravo na korištenje vrta bez obzira na njihov imovinski status, iz teksta poziva ispostavlja se ipak da je nezaobilazan kriterij kod dodjeljivanja zajedničarskih vrtova imovinsko stanje potencijalnih korisnika. Na taj je način socijalna komponenta dometnuta ekološki čitave inicijative, zasnovanoj na ideji da se pri dodjeljivanju vrtova uzima u obzir adresa stanovanja, ne bi li vrtovi budućim korisnicima bili dohvatljivi biciklom ili pješke.

Uostalom, zajednički nazivnik većine nastojanja oko urbanoga vrtlarenja u Zagrebu, koji smo prepoznali terenski istražujući na Jarunu, analizirajući medijsku građu te prateći građanske i gradske inicijative, onaj je ekološke održivosti. To, dakako, podrazumijeva potrebu za proizvodnjom hrane na što lokalnijoj razini. Ne treba, međutim, podcijeniti ni druge pozitivne aspekte urbanog vrtlarenja, kao što su neupitne ekonomske, ali i socijalne i psihološke koristi koje ono donosi. U tom smislu ekološka održivost zapravo prerasta u održivost općenito.

Sve istaknute beneficije urbanog vrtlarenja pretpostavljivo navode građane okupljene u udruzi Parkticipacija da se putem lokalnog djelovanja bore za proklamirane ciljeve, a njihove predstavnike da to isto rade koristeći medijski i javni prostor te odašiljući zainteresiranoj populaciji odgovarajuće poruke. Osnovni je cilj ove udruge „tematizacija urbanog vrtlarstva i općenito uzgoja hrane u gradu te uspostava zajedničkih gradskih vrtova“ (Šimpraga, 2012.). No premda se nastojanja građanskih inicijativa i udruga po pitanju vrtova samoafirmiraju kao „borba odozdo“, svojom retorikom oni pružaju ruke prema onima „odozgo“, naglašavajući integriranu korisnost projekta za sve subjekte u mreži gradske i civilne moći:

---

¹² Sudeći po gornjem citatu, zapravo po kontroli koju različiti subjekti moći nastoje nad vrtovima uspostaviti, za potpuno razumijevanje fenomena vrtova nije naodmet uz dosad apostrofirane pojmove prostora i mjesta uzeti u obzir i pojam teritorija: „Teritorij je kontrolirano područje. To je zapravo vrsta mjesta koja, za razliku od drugih mjesta, zahtijeva stalan napor uspostavljanja i održavanja. Teritorij ima normativne implikacije, podrazumijeva pravila i regulaciju u okviru svojih granica, implicira očekivano ponašanje“ (Šakaja, 2011.:123).

¹³ Javni pozivi za podnošenje zahtjeva za davanje javnih parcela na korištenje. (<http://www.zagreb.hr/default.aspx?id=51099>. Pregledano 4. srpnja 2013.)

„Društveni vrtovi (na gradskom zemljištu) predstavljaju oblik socijalne politike grada za društvenu koheziju, potporu ekonomski ugroženim i isključenim skupinama društva i drugima, te su vrijedan doprinos sadržaju i kvaliteti života u gradu. Društveni vrtovi specifičan su oblik javnog prostora“ (Parkticipacija, 2013.).

Koliko god se u početku bile razilazile, dojam je da se naposljetku u domaćem kontekstu gradske i civilne inicijative po pitanju vrtova u nemalom broju točaka susreću. Osim što trebaju gradu, svakako i da bi pridonijeli njegovoj ljepšoj i bogatijoj slici, a po citatu iznad čak i u svojstvu stanovitog azila, vrtovi su iz bliskih razloga nesporno važni i za lokalnu zajednicu, pa i civilne udruge. Zapuštene gradske parcele percipiraju se naime kao rizik za život zajednice, ali i grada u cjelini, te kao mjesta kriminalnih radnji i nakupljanja smeća, a time se prepoznaju i kao opasne za zdravlje. Njihovo zauzimanje i pretvaranje u zajedničarske vrtove interpretira se stoga kao pohvalna akcija u vidu doprinosa zdravijem (gradskom) okolišu. Intencija je također svih zainteresiranih strana da se u projekt organiziranih zajedničarskih vrtova uključi marginalizirane i ranjive skupine građana, iako se ranjivost različito tumači. Na koncu, unatoč s jedne strane strukturalnom nadziranju, a s druge zbrinjavanju „problematičnih“ društvenih skupina, vrtovi su prije svega označeni kao mjesta osnaživanja lokalne zajednice koja se u njima okuplja.¹⁴

5. Zaključna razmatranja

Urbani vrtovi u svojim raznim inačicama potkraj 20. i početkom 21. stoljeća postaju iznova, poput isplivalog blaga, vrlo aktualni diljem svijeta te privlače pažnju brojnih protagonista i interesnih skupina, namećući se svojom integriranošću u prirodno, poljoprivredno, gradsko i prostorno, a samim time i u privatno, javno, kulturno i političko. U akademskom se svijetu fenomen urbanih vrtova pokazao istraživački poticajnim za različite discipline, a možda najsmislenijima ispostavile su se intencije da se njegovu proučavanju pristupi transdisciplinarno. Pritom se iskristaliziralo nekoliko popularnih tumačenja urbanoga vrtlarenja, a među njima prednjače ona koja ga povezuju s gradskim odmorom, s kulturom slobodnog vremena i mitom rajске sreće (Sulima, 2005.:12), s društvenom kohezijom (Foroughi i Durant, 2012.) te ona

¹⁴ Neki tekstovi barataju tezom o vrtu kao mjestu razvijanja socijalnog kapitala, krajnje pojednostavljeno – jačanja veza unutar zajednice, a što i ne mora nužno biti na lokalnoj razini. Dmitry Chitov (2006.), pozivajući se na poznatu distinkciju američkog politologa Roberta D. Putnama između povezivanja (bonding) i premošćivanja (bridging) socijalnog kapitala načelno nalazi povezivanje karakterističnim za dionike radnog prostora i radnih uvjeta u susjed-skim, homogenim vrtnim zajednicama. No istražujući urbano vrtlarenje u New Yorku, uvida potrebu za razlikovanjem različitih tipova zajedničarskih vrtova s obzirom na socioekonom-ske aspekte susjedstva u kojima se ti vrtovi nalaze, a što ujedno podrazumijeva usložnjavanje odnosa između povezivanja i premošćivanja socijalnog kapitala.

Oslanjajući se pak na Bourdieuovu teoriju socijalnog, kulturnog i simboličkog kapitala, a na temelju vlastitog istraživanja, Kit Basom (2006.:49-53) tumači kako se kod vrtova socijalni kapital razvija preko mreža društvenih odnosa i grupnog članstva.

koja ga poimaju kao saveznika gradskoga stanovništva u borbi sa siromaštvom i/ili kriminalom na zapuštenim javnim površinama (Schukoske, 2000.). Najpopularnija je paradigma o vrtlarstvu u gradu kao povratku prirodi.

Kako su u nas znanstvene studije usredotočene na ovaj fenomen tek u povojima, a što je objašnjivo činjenicom da se on u Hrvatskoj, pa onda i u Zagrebu, javno i politički ukazao nedavno, to je istodobno i olakšalo i otežalo naša nastojanja da ponudimo makar parcijalnu sliku onoga što se ovdje i sada s vrtovima i u vrtovima događa. Oslanjanje na različite metode pri izradi ovog članka – u rasponu od etnografskoga terenskog istraživanja koje je uključivalo polustrukturirane intervjuje, preko arhivskog istraživanja te konzultiranja medijskih izvora podataka pa do konzultiranja raznorodne literature o ovom fenomenu – ipak nam je omogućilo da ustanovimo ključne prijevode, odnosno neusuglašenosti između prakse i teorije, između javnih politika, inicijativa civilnog društva i osobnih planova, između proklamiranih potreba zajednice i konkretnih briga pojedinaca.

Bez namjere da ponudimo holistički prikaz stanja stvari, postavili smo na temelju terenskog istraživanja tezu o međuovisnosti ulaganja i izloženosti kod urbanog vrtlarstva, odnosno urbanih vrtova, upozoravajući pritom na određene prakse i pojave kao specifikum divljih jarunskih povrtnjaka naspram organiziranih zajedničarskih vrtova koji se u 2013. formiraju i u Zagrebu kao plod kombiniranih inicijativa odozdo i odozgo. Specifična se dimenzija urbanog vrtlarstva u našem istraživanju razotkrila prvenstveno kroz osobne iskaze intervjuiranih vrtlara unutar kojih su se skvotirani vrtovi manifestirali kao prostori previranja kulture i identiteta. Subjektivno iskustvo prostora vrta koje su nam kazivači u razgovorima podastrili putem svojih individualnih sjećanja i dojmova upozorilo je na vrt kao *mjesto* – kao „kulturno značenjski prostor“ koji „sadržava iskustvenu, emocionalnu, vrijednosnu, interakcijsku i relacijsku, kognitivnu i senzornu, povijesnu i memorijsku dimenziju“ (Čapo i Gulinić, 2011.:35).

Za teorijsku elaboraciju lokalno istraživanih fenomena iskoristiva je, dakle, i kategorija „osjećaj mjesta“¹⁵, pod kojom se u osnovi misli na to da kad se vrt motri izvana, s određene distance i uz popratno razmišljanje, on se doima kao „instrument sadašnjosti“, međutim za vlasnika vrt je mjesto koje posjeduje osjetilnu prošlost te je povezano s doživljajem ukorijenjenosti (Sulima, 2005.:19-20). No u našem primjeru ta kategorija može biti shvaćena i na dodatan način, utoliko što se vrtlarstvo na Jarunu legitimno daje prepoznati i kao intenzivirani oblik stvaranja mjesta kroz pronalaženje, pa čak i oblikovanje sebe u njemu (Crozier, 2003.:81-83).

Većina je naših sugovornika, prema njihovim vlastitim iskazima, u posjedu parcela zemlje praktički od nastanka jarunskih vrtova, dakle približno četvrt stoljeća. Neki su u međuvremenu ostali bez supružnika s kojima su provodili zajedničko vrijeme u vrtu, nekima su se rodili unuci koji im pomažu raditi u vrtu, neki su proširili svoje

¹⁵ Pojam je proizišao iz fenomenoloških filozofskih pogleda, ali je u međuvremenu podvrgnut raznim kritikama te do danas iznova osmišljen (usp. Šakaja, 2011.:115-119).

posjede te ih prilagodili duljim boravcima i druženjima. Njihove priče u vrtu i o vrtu imaju osobnu notu jer su u njih utkane reminiscencije na različite osobe, periode i događaje. I sami njihovi vrtovi međusobno se razlikuju. Neki su prepuni povrća, dok drugi privlače pozornost lijepim cvijećem, a treći zacijelo hotimično nisu u cijelosti zasadeni. Izvjesno je da su među vrtlarima porivi posjedovanja ovih vrtova raznoliki i nejednaki te da se, premda egzistencija očekivano nadjačava esenciju, potonju nikako ne smije podcijeniti.

Ma koliko ranije spomenuta tumačenja urbanog vrtlarenja kroz prizmu gradskog odmora, slobodnog vremena, rajske sreće i povratka prirodi djelovala ograničavajuće, ona imaju nešto zajedničko, a to je da „ideji vrta“ pristupaju prvenstveno misleći na čovjeka-pojedinca. Kritičko preispitivanje tih tumačenja, bez da se zanemari njihova istaknuta zajednička kvaliteta, potpomoglo bi da se nakon etnološkoga otkrivanja grada (Rihtman-Auguštin, 1989.), a s obzirom da je ono u međuvremenu i oplemenjeno „oprostornjavanjem antropološkog diskursa“ (Čapo i Gulin Zrnčić, 2011.), ne propusti u divljim gradskim vrtovima uvidjeti mjesta ostvarivanja osobitog načina života ljudi – načina koji objedinjuje njihova sjećanja i planove, rad i odmor, samovanje i druženje, strahove i vjerovanja. Taj bi način života grupe ljudi, koja ima elemente zajednice vrtlara, ali ne nužno i aspiracije za prisnošću, bio narušen artifičijalnošću, planiranjem, integriranjem, šticećenjem, institucionalizacijom koje oformljivanje zajedničarskih vrtova podrazumijeva.

Naposljetku, optimistički shvaćeni, vrt i vrtlarenje u stanovitom su smislu područje mogućnosti bez propisivanja pravila, zahvalno za podsjetiti nas da i u svijetu prevladavajućih ne-mjesta, kompresije vremena i prostora, postoje prostorni potencijali za svakodnevne aktivnosti i iskustva i izvan zadatosti informatičkog doba (Crozier, 2003.:77-80). No kad je o vrtovima i vrtlarenju riječ, i pesimistička je perspektiva, čije je ishodište također misao o degradiranosti čovjeka, vrijedna pažnje: „Možda – danas treba govoriti o ritualima povlačenja, obrambenim ritualima, usmjerenim, između ostalog, na samoobnavljanje u malim razmjerima; o ritualima rezignacije, koja prati svako autentično ljudsko iskustvo“ (Sulima, 2005.:33).

Uviđajući svojevrstu bliskost rezignacije i potencije, povlačenja i stvaranja, ali i naglašavajući da zajedničarski vrtovi već i politikama njihova nastanka i opstanka potencijalno potkopavaju autentična ljudska iskustva u „divljim“ gradskim vrtovima, za kraj bismo izdvojili retoričko pitanje jednog od jarunskih vrtlara koji sebe smatra netipičnim poljoprivrednikom te stoga nezahvalnim sugovornikom: „Zar to nije čudo, čeprkaš po zemlji i nešto se pojavi?“ (Biti i Blagačić, 2012.:11).

Literatura

1. Basom, K. (2006). *Cultivated Community and Place in Contested Space. Surveying the Moral Landscape of Urban Gardens*. Thesis submitted to the Department of Anthropology, Haverford College. 1-59.
2. Butorac, M. i Šimleša, D. (2007). Zelena srca gradova. Važnost vrtova i perivoja u urbanim područjima. *Društvena istraživanja*, 16/6 (92): 1081-1101.
3. Castillo, G. E. (2003). Livelihoods and the city: an overview of the emergence of agriculture in urban spaces. *Progress in Development Studies*, 3: 339-344.
4. Chitov, D. (2006). Cultivating Social Capital on Urban Plots: Community Gardens in New York City. *Humanity & Society*, 30: 437-462.
5. Crozier, M. (2003). Simultanagnosia, Sense of Place and the Garden Idea. *Thesis Eleven*, 74: 76-88.
6. Čaldarović, O. (1987). *Suvremeno društvo i urbanizacija*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Čaldarović, O. (2011). *Urbano društvo na početku 21. stoljeća*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo.
8. Čaldarović, O. i Šarinić, J. (2010). Socijalna važnost prirode u urbanom kontekstu. *Društvena istraživanja*, 19/4-5 (108-109): 733-747.
9. Čapo J. i Gulin Zrnić, V. (2011). Oprostornjavanje antropološkog diskursa. Od metodološkog problema do epistemološkog zaokreta, u: Čapo Jasna i Gulin Zrnić Valentina (Ur.). *Mjesto, nemjesto: interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*. Zagreb: Nova etnografija. 9-65.
10. Foroughi, B. i Durant, C. (2012). Urban Spaces of Creation, Convergence and Collaboration, u: *Proceedings of the 31st Annual Conference of the Canadian Association for Studies in Adult Education*. Waterloo: Wilfred Laurier University. 124-130.
11. Gulin Zrnić (2006). Antropološka istraživanja grada, u: Low Setha M. (Ur.). *Promišljanje grada. Studije iz nove urbane antropologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. 7-15.
12. Gulin Zrnić, V. (2009). *Kvartovska spika. Značenja grada i urbani lokalizmi u Novom Zagrebu*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Naklada Jesenski i Turk.
13. Gulin Zrnić, V. (2011). Prostor i mjesto u hrvatskoj etnologiji/kulturnoj antropologiji, u: Čapo Jasna i Gulin Zrnić Valentina (Ur.) *Mjesto, nemjesto: interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*. Zagreb: Nova etnografija. 69-110.
14. Gulin Zrnić, V. (2012). Gradski mali vrtovi – urbane heterotopije. *Zarez*, 14/345: 20.
15. Hondagneu-Sotelo, P. (2010). Cultivating questions for a sociology of gardens. *Journal of contemporary ethnography*, 39: 498-516.
16. Hubbard, P. (2008). Prostor/mjesto, u: David Atkinson i sur. (Ur.) *Kulturna geografija. Kritički rječnik ključnih pojmova*. Zagreb: Disput. 71-79.
17. Jambrešić Kirin, R. (2012). Tuga središnjih vrtova. *Zarez*, 14/345: 25.
18. Rihtman-Auguštin, D. (1988). *Etnologija naše svakodnevce*. Zagreb: Školska knjiga.
19. Schukoske, J. E. (2000). Community development through gardening: state and local policies transforming urban open space. *University Journal of Legislation and Public Policy*, 3 (2): 351-392.

20. Stojan, M. i Čaldarović, O. (2006) Planiranje, spontanost i okolica: primjer pothodnika u naseljima Trnsko-Trokut u Zagrebu. *Društvena istraživanja*, 15/4-5 (84-85): 819-844.
21. Sulima, R. (2005). *Antropologija svakodnevice*. Beograd: XX. vek.
22. Šakaja, L. (2011). Mjesto u diskursu humane geografije, u: Čapo Jasna i Gulin Zrnić Valentina (Ur.) *Mjesto, nemjesto: interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*. Zagreb: Nova etnografija. 111-127.
23. Toš, I. (2012). Urbano vrtlarstvo i participacija kao strategija. *Zarez*, 14/345: 21.

Izvori i građa:

1. Balića, P. (2012). Ruše se vrtovi u Travnom, grad daje 500 tisuća kuna za park. (Pregledano 4. srpnja 2013.) (<http://www.vecernji.hr/zagreb/ruse-se-vrtovi-travnom-grad-daje-500-tisuca-kuna-park-clanak-394173>).
2. Biti, O. i Blagaić, M. (2012). *Urbani vrtovi u zagrebačkom naselju Jarun*. IEF rkp. 2017.
3. P.N. (2012.) A gdje su vrtovi? Pregledano 3. srpnja 2013. (http://www.kulturpunkt.hr/content/gdje-su-gradani?quicktabs_rss=1&quicktabs_izdvojeno_i_komentari=1)
4. Participacija (2013). Društveni vrtovi. Pregledano 2. srpnja 2013. (<http://vrtovi.tumblr.com/>)
5. Šimpraga, S. (2012). Društveni vrt na čekanju. (Pregledano 2. srpnja 2013.) (<http://www.h-alter.org/vijesti/ekologija/drustveni-vrt-na-cekanju/print:true>)
6. Urbanistički zavod Grada Zagreba (1976.) Gajevo – *Staglišće, Jarun, Vrbani*. *Sociološka studija*. Zagreb: Urbanistički zavod Grada Zagreba.
7. Urbanistički zavod Grada Zagreba (1979.) Analiza prostornog razvoja Zagreba do 1980. godine. Srednjoročni plan uređenja prostora grada Zagreba za razdoblje 1981-85. Zagreb: Urbanistički zavod Grada Zagreba.
8. *Vrtlarica*, dokumentarna emisija. (Prikazana na prvom program Hrvatske radio televizije 9. prosinca 2012. godine)

Ozren Biti

Institute of Ethnology and Folklore, Zagreb, Croatia

e-mail: ozren@ief.hr

Marina Blagajić Bergman

Institute of Ethnology and Folklore, Zagreb, Croatia

e-mail: marina@ief.hr

Urban Gardens in Zagreb – Investment and Exposure, Initiatives and Prospects

Abstract

This paper analyzes the phenomenon of urban gardening in Zagreb, focusing on two different types of gardens: firstly, unauthorized gardens planted on city-owned land squatted by individual initiatives in a bottom-up way, and secondly, community gardens, which are largely a result of non-governmental organization initiatives, whose institutionalization nevertheless makes them a product of top-down policies. The former type of gardens have been a staple of various Zagreb locations for decades while the latter have been established only recently – in early 2013, or are still in the process of being established. Therefore, several research methods were used in the study. In addition to ethnographic fieldwork (conducted in the Jarun neighborhood, using observation of the gardens and semi-structured interviews with participants) and gathering additional information by consulting archival materials, particular attention was given to recent coverage of the phenomenon in the newspapers and on web portals devoted to ecology.

Given that the research of urban gardening lies at the intersection of humanities and various social sciences such as the ethnology of everyday life, the anthropology of banality, urban sociology, human geography etc., this paper is based on a variety of theoretical perspectives, at the same time trying to offer a new framework for the treatment of this topic which has been arousing interest of the scholarly community and the general public alike. Hence the two-pronged approach, focusing on the various aspects of investment in urban gardens, and on the importance of exposure of gardens. These two characteristics permeate one another, and are inextricably linked with the gardening initiatives, the communities concerned, as well as the future prospects of the gardens themselves.

Key words: urban gardens, community gardens, ethnology of everyday life, urban anthropology, public space, Zagreb.